

A társadalomtudományi irodalom kérdései a közművelődési könyvtárakban

VERSEGHY György

A tömegméretű politikai felvilágosítás elképzelhetetlen a helyes célok és a jó politikai gyakorlat szinkronja nélkül. A szocialista forradalom jelenlegi szakaszában egy érettebb, felelősségteljes politikai irányvonal legkevésbé sem a spontán erőkre vagy a kapott jelszavakra bizza a tömegek mozgósítását, hanem egy tudományos vértetű politikai pedagógiára.

Talán szükségtelen hangsúlyozni, hogy ennek a tevékenységnek a közművelődési könyvtárak csak az egyik közvetítő csatornáját, de nem lényegtelen bázisát jelentik. A könyvtárak a közművelődés rendszerében az eddiginél sokkal többet tehetnek állományuk tudatosabb alakításával, olvasószolgálati tevékenységük, tájékoztató munkájuk, propagandájuk tudományosabb igényű fejlesztésével. A politikai állásfoglalásra, cselekvésre ma mindenütt nagyobb tér áll rendelkezésre. A demokratizmus kiszélesedése, a népgazdaság fejlődéséből adódó önálló döntési lehetőségek és a világpolitikai szituáció igényli a helytálló, véleményt formáló, aktív embertípust. Közművelődési könyvtárainknak e feladatban is megfelelő részt kell vállalniuk.

A politikai orientálást az egész gyűjtemény szolgálja, a szépirodalom főleg az érzelmi háttér kialakítását támogatja. A társadalomtudományi irodalom fokozott szerepe azonban vitathatatlan az emberformálásban, az önmegvalósításban, az egyén és közösség közti harmónia megteremtésében. A társadalomtudományok nemcsak a hatalom megszerzésében jelentettek fegyvert, hanem a hatalom megtartásában és a közérdekben való felhasználásban is. A marxizmus ideológiája tette lehetővé, hogy az emberiség először uralkodhat a történelem erői felett, ellenőrizheti azokat, és teljes tudatossággal alakítja a ma történelmét. Erre azért szükséges erősebben utalni, mert olykor a kibontakozó tudományos és technikai forradalom büvöletében kísért az a nézet, hogy a fejlődés elsősorban a műszaki és természettudományi kutatásokon mulik, a társadalomtudományok csak másodlagos jelentőségűek. Cáfolatul elég hivatkoznunk a közgazdaságtudomány, pszichológia és szociológia növekvő szerepére.

Könyvtárainkban a színvonalas olvasópedagógiai tevékenységhez elég kevés a jól megalapozott szociológiai, pszichológiai kutatás, amely pl. az olvasói izlést, olvasói rétegek sajátosságait, a művek befogadásának törvényszerűségeit, a nevelési lehetőségeket tárja fel, bár az utóbbi néhány évben néhány sikeres, úttörő vállalkozást könyvelhetünk el. Ide tartoznak a KMK kutatásai is. Az olvasáskutatásokra általában az alapozás a jellemző, a statisztikai, leíró módszer dominál bennük, szociológiai szintézisre még alig vállalkoznak.

A társadalomtudományi irodalom állományalakítási és népszerűsítési kérdései a közművelődési könyvtárakban éppen az utóbbi időben nagyobb teret kaptak. Az első átfogóbb vizsgálatot a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya kezdeményezte. A következőkben erről az alapozó vizsgálatról nyújtunk rövid áttekintést.

AZ ORSZÁGOS FELMÉRÉS MÓDSZERE, KÖRE

A társadalomtudományi irodalom forgalmára vonatkozó eddigi felmérések többnyire egymástól elszigetelten, különböző módszerek alapján folytak, ezért szintetizálásuk lehetetlen volt. A hiteles országos áttekintés érdekében szükségessé vált egy megfelelő nagyságrendű, azonos elvek alapján lebonyolított felvételezés, amely alkalmas új jelenségek észlelésére, megalapozott következtetések, illetve törvényszerűségek leszűrésére. A felvételre 35 könyvtár bevonásával 1968 áprilisában került sor. E hónap kiválasztását indokolta, hogy:

- a könyvtárak olvasólétszáma viszonylag ebben a hónapban a legkiegyensúlyozottabb (a hónap végéig a törzsgárda visszairatkozik),
- nincs vizsgaidőszak, ami feltétlenül erősen növeli a társadalomtudományi irodalom kölcsönzését és ezzel torzítja az általánosítás lehetőségét.

A felmérés nem kérdőíves, interjús módszerrel, hanem az olvasók és a forgalom, valamint a könyvállomány részletes statisztikai rögzítésével, értékelésével történt. Csak a városokban működő könyvtárakra terjedt ki. A kijelölés figyelembe vette az ipari, vegyes és mezőgazdasági típusú városokat, és azt is, hogy az ország különböző részei, az Alföld, a Dunántul és az Északi hegyvidék egyaránt képviselve legyenek.

12 megyei, 9 járási-városi, 4 fővárosi kerületi és 10 szakszervezeti könyvtár vett részt a munkálatokban. M e g y e i könyvtárak: Bács-Kiskun, Baranya, Győr-Sopron, Hajdu, Heves, Komárom, Nógrád, Szabolcs-Szatmár, Szolnok, Vas, Zala, Szeged. Fővárosi k e r ü l e t i könyvtárak: 8., 27., 48., 39.

száma. V á r o s i - j á r á s i könyvtárak: Ajka, Dunaujváros, Hatvan, Kazincbarcika, Kiskunfélegyháza, Mohács, Pápa, Törökszentmiklós, Vác. S z a k s z e r v e z e t i könyvtárak: Tiszaszederkény, Várpalotai Bá- nyász, Diósgyőri "Bartók", Bp. Vegyiművek, EVIG, Ikarus, Magyar Gyapjufo- nó, Kőbányai Textil, Győri Textil, Diósgyőri Gépgyár.

Minden olvasót négy demográfiai ismérvvvel jelöltünk meg (foglalkozás, élet- kor, iskolai végzettség, nemi hovátartozás). Elsősorban a munkásság és az ifjuság (14-26 évesek), valamint külön-külön a férfiak és a nők olvasási szokásainak főbb jellemzőit vizsgáltuk. Számoltunk azzal is, hogy a külön- böző típusu könyvtárak más és más fokon elégítik ki az igényeket, illetve más és más rétegek veszik jobban igénybe a különböző könyvtártípusokat.

A társadalomtudományok körét a tudományrendszerekben szokásosnál szűkebben értelmeztük. Az ETO rendszeréből a filozófia (1), a vallás, ateizmus (2), az un. társadalomtudományok (3) főosztályt és a történelem (93/99) szakot soroltuk ide. A jobb áttekinthetőség végett 7 fő kategóriát alkottunk, a rokon tudományokat lehetőleg egy csoportba sorolva. A marxizmus-leninizmus klasszikusait kiemelten kezeltük.

- I. 3K, 3KP
- II. 100/180 Filozófia, esztétika, pszichológia stb.
- III. 200/290 Ateista és antiklerikális művek
- IV. 320/331 Politikai, munkásmozgalom
- V. 330, 333, 338, 310 Közgazdaságtudomány, agrárpolitika, statisztika
- VI. 301, 340, 370, 390 Szociológia, jog, pedagógia, néprajz
- VII. 93/99 Történelem

A nyelvészetet, az irodalom- és művészeti tudományokat egyelőre kizártuk a vizsgálat köréből.

A felmérés méreteit mutatja, hogy adatbázisa 867 000 könyv állományi meg- oszlására, 66 103 olvasó 225 600 kötetnyi kölcsönzésére terjed ki, ebből 13 175 társadalomtudományi kiadvány. Összehasonlításként közöljük, hogy ugyan- akkor a városokban működő közművelődési könyvtárak 1 év alatt 830 000 tár- sadalomtudományi művet forgalmaztak.

Gondot okozott az, hogy még nem alakult ki az egységes statisztikai dif- ferenciálás a könyvkiadásban, könyvterjesztésben és a könyvtári munkában. A könyvtárak társadalomtudományi állományában különböző minőségű művek hal- mozódtak fel: a tudományos, szakmai és ismeretterjesztő könyveken kívül nagy mennyiségben található bennük a felemás jellegű lektűr. A vizsgálat során a differenciált megközelítés érdekében szükséges volt ezt a hetero-

gén anyagot A, B, C csoportra osztani. A valóban tudományos értéket az A kategória tartalmazza. Az általunk B-vel jelölt csoportba tartozó munkákban az értékes, tudományos elemek oldottabb, olvasmányosabb formában ötvöződnek (Ráth-Végh István alkotásai). A tudományos, szakmai értékkel nem rendelkező, főleg krimi-töltésű lektűrök a C kategóriába kerültek (Pintér: A század nevezetes bűnügyei). E beosztás értékelési lehetőséget nyújt ahhoz, hogy feltárjuk a kölcsönzések számszerű adatai mögött a minőségi arányokat is.

A felmérés tervezésében és értékelésében szakértőként közreműködött Polonyi Péter tudományos munkatárs, részt vett Dr. Györfly Ádám közgazdász és Oravec Zsuzsa könyvtáros.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAK- ÉS ISMERETTERJESZTŐ ÁLLOMÁNY ALAKULÁSA

A közművelődési könyvtárak társadalomtudományi irodalommal való ellátottsága, az állomány strukturája természetszerűleg függ ezen tudományágak színvonalától, fejlődési tendenciáitól és közművelődési vonatkozásban a hazai könyvkiadástól is. Elég utalni arra, hogy közművelődési könyvtáraink zömében a felszabadulás után kiadott társadalomtudományi könyveket szereztek be, a felmérés időpontjáig mintegy 9500-féle mű jelent meg 70 millió példányban. E választék alapvetően meghatározza a gyűjtemények jellegét. (Néhány könyvtár történetileg kialakult állományrészétől, illetve a külföldi kiadványoktól jelen esetben eltekintettünk.)

Az állomány alakításában az arányok meghatározásánál egyre nagyobb figyelmet kell fordítani a tudományok fejlődésének sajátosságaira, új tudományok keletkezésére. A társadalomtudományok fejlődésében két fő formát figyelhetünk meg: a differenciálódást és az integrációt. Egyes tudományok mind kisebb és kisebb rész tudományokra szakadnak (pszichológia). Másik út a különböző tudományok ötvöződése, egyesülése, ez esetben egészen új ágak születnek, pl. a prognosztika és a politika tudománya. Egyre gyakoribb jelenség, hogy elmosódnak a határok a társadalomtudomány és egyéb tudományok között, illetve egészen különböző tudományok kerülnek szorosabb kapcsolatba egymással. A természettudományok közül igen nagy aktivitást mutat pl. a matematika a társadalomtudományok felé (matematikai módszerek alkalmazása), így a filozófiával való szoros kapcsolata közismert. Érdekes pl. a kémia kapcsolódása a régészethez, művészettörténethez és a kriminalisztikához. Egészen távoli területek meglepő együtttest alkothatnak. A nyelvészet kapcsolata a műszaki tudományokkal a fordítógépekhez, a pedagógia kapcsolata pedig a technikával az oktatógépek megalkotásához vezetett el. E tényekből érzékelhető, hogy nincs merev határvonal az egyes nagy tudományágak között, hanem gyakori az átmenet, az interdiszciplináris tudományok szüle-

tése. A társadalomtudományok tehát nem képeznek lezárt rendszert. A differenciálódás és integrálódás egy egységes tudomány felé mutat. Érdeemes Marxot idézni: "A természettudomány később épp úgy be fogja sorolni maga alá az emberről szóló tudományt, mint az emberről szóló tudomány a természettudományt; egy tudomány lesz." Csak azért villantottunk fel egy-két tudományelméleti kérdést, mert az a gyűjtemény alakításán túl rendszertani vonatkozásban is érinti a könyvtárügyet. A tudományok fejlődése során egyre nyilvánvalóbb az ETO főosztályainak aránytalansága, elavultsága, hisz a társadalomtudományokat öt főosztályba szórja szét, az alkalmazott és műszaki tudományokat pedig egy főosztályba préseli össze, s így már alig alkalmas az interdiszciplináris jelenségek rögzítésére. Szakozási problémák következtében a társadalomtudományi irodalom forgalmának eredményei így egészen torz képet mutatnak, amint erre a későbbiekben majd rátérünk.

Könyvtáraink társadalomtudományi állománya biztatóan alakul, javul a minőség és növekszik a könyvek száma a filozófia, pszichológia, közgazdaságtudomány, történelem, pedagógia és szociológia ágazatban. A törzsanyagnak jelölt művek száma a könyvkiadás jóvoltából erőteljesen emelkedik. A beszerzett könyvek minőségének elemzése mégis felvet egy súlyos problémát. Az olvasói nyomás miatt vagy az át nem gondolt gyarapítási politika következtében túl sok C típusu mű kerül a polcokra. A könyvtárosok az UJ KÖNYVEK c. állománygyarapítási tanácsadó ajánlásait kellően nem mérlegelve olykor a kelletténél nagyobb számban szereznek be nem értékes, bár a kezdő olvasói szintet kielégítő lektürt (Prodöhl: Hirhedt bűnügyek). Ezek beszerzett példányszáma – az említett könyv esetében is – sokszor száz százalékkal meghaladja a törzsanyag-művek vásárlását. A másik hiányosság az, hogy politikailag fontos munkákat többször a szükséges mennyiség alatt vesznek meg a könyvtárak (Magyar internacionalisták). Ez természetesen kedvezőtlenül hat az állomány belső megoszlására. Nehéz eldönteni, hogy a könyvtárosok az olvasók érdekére való hivatkozással meddig mehetnek el a fajsúlytalan, olvasókat csalogató, "megtartó" művek beszerzésében.

A megvizsgált könyvtárakban jól megfigyelhető az az általános tendencia, hogy a szak- és ismeretterjesztő irodalom részesedése mind nagyobb lesz az állományban. A szóbanforgó intézmények 867 000 kötetének alig a fele szép-irodalom. A megyei könyvtárakban már a szakanyag került túlsúlyba 55 %-os átlaggal, sőt, ha a tetőpontot nézzük, eléri a 61 %-ot. A többi típusú könyvtárban ez az arány 45 % körül ingadozik. A szak- és ismeretterjesztő anyagon belül a tekintélyes (142 000 kötetes) társadalomtudományi állomány aránya a következő sorrendet mutatja:

megyei könyvtárak	36 %
fővárosi kerületi könyvtárak	33 %
szakszervezeti könyvtárak	31 %
járási-városi könyvtárak	28 %

A megyei könyvtárak között nagy ezélsőségeket találunk, 28-36 % közötti ingadozást. A szakszervezeti és járási-városi intézmények állománya, belső arányát tekintve, számbelileg kiegyensúlyozott.

AZ OLVASÓK DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

a) A BEIRATKOZOTT OLVASÓK

A vizsgált könyvtáraknak 1968 április végéig 66 103 beiratkozott olvasójuk volt: nők és férfiak fele-fele arányban. A foglalkozási csoportokat tekintve

15 140 munkás
25 010 tanuló
25 953 egyéb.

Az olvasóknak ez a sokasága, foglalkozási megoszlása, valamint az általuk kölcsönzött 222 590 kötet mennyisége lehetővé teszi mind a különböző rétegekre vonatkozó főbb jellemzők megragadását, mind az egyes tudományágak, művek keresettségének mutatójának meghatározását.

A könyvtárak között a beiratkozott olvasók nemek szerinti aránya teljesen kiegyensúlyozott (50 %), csupán a fővárosban billen valamelyest a nők javára a mérleg. A foglalkozási eltérések már lényegesek a két alapvető kategóriát szemlélve:

	b e i r t o l v a s ó b ó l	
	munkás	tanuló
megyei könyvtárak	17 %	43 %
fővárosi kerületi könyvtárak	21	27
járás-városi könyvtárak	30	38
szakszervezeti könyvtárak	44	-

Feltűnő, hogy a járási-városi könyvtárakban viszonylag magas a munkásság jelenléte, az ipari településeken kiugró szintet ér el (Ajka 58 %). A megyei könyvtárakban a tanulók erős tulsulya látható.

b) A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI IRODALMAT KÖLCSÖNZŐ OLVASÓK

A 66 103 beiratkozott olvasóból 7228 fő (11,5 %) kölcsönzött 13 175 társadalomtudományi művet. Egy fő gyakran 2-3 könyvet is vitt. Az 1 kölcsönzőre jutó átlag 1,7 mű.

A kölcsönzők rétegeit összehasonlítva a beiratkozott olvasók azonos rétegeivel, a

<u>férfiak</u>	<u>nők</u>	<u>munkások</u>	<u>tanulók</u>	<u>egyéb</u>
14,4	10,1	9,8	10,7	12,9 %-a

vett ki könyvet. A fővárosban

18,3	12,6	14,14	14,85	16 %,
------	------	-------	-------	-------

tehát lényegesen magasabb az arány. Meglepő a további sorrend, mert a főváros után következnek a járási-városi, a szakszervezeti és végül a megyei könyvtárak. A járási intézményeknél különösen szélsőséges az ingadozás, a munkásolvasók közül pl. Kiskunfélegyházán 724 főből 10 olvasó (1,3 %), Kazincbarcikán 455 munkásból 189 (41,5 %) igényelt társadalomtudományi irodalmat.

A kölcsönzők egyes rétegeinek általános jellemzői:

A férfiak majdnem még egyszer annyit kölcsönöznek, mint a nők. A legtöbb könyvet a 14-26 évesek viszik (51 %). Feltűnően alacsony a 27-59 évesek részesedése (39 %) és számottevő a 60 éven felüliek közel 10 %-os aránya. Tehát élénk az ifjúság érdeklődése, a tulsulyt képező középgenerációt (33 év-folyam) csekélyebb érdeklődés jellemzi. Az iskolai végzettséggel párhuzamosan emelkedik az 1 főre jutó kölcsönzött kötetek száma:

8 általános alatt	1,5 kötet
8 általánost végzetek	1,6 kötet
középiskolát végzetek	1,8 kötet
egyetemet végzetek	2 kötet

A KÖLCSÖNZÉS ÁLTALÁNOS ALAKULÁSA

A társadalomtudományi irodalom kölcsönzésének aránya a teljes forgalomban országosan 5 %, a szak-, illetve ismeretterjesztő irodalmon belül 20 %. A vizsgált, különböző típusu könyvtárakban az utóbbi arány a következőképpen alakult:

járási-városi könyvtárak	24,5 %
budapesti kerületi könyvtárak	21,3
megyei könyvtárak	20,3
szakszervezeti könyvtárak	19,7

Elgondolkoztató a járási-városi könyvtárak előkelő helyezése.

A 13 175 kölcsönzött mű az alábbi arányban oszlott meg az egyes tudományok között:

1. Jog, pedagógia, néprajz szociológia	30,6 %
2. Történelem, régészet	26,5
3. Politika	15,6
4. Filozófia, pszichológia	11,5
5. Marxizmus klasszikusai	7,3
6. Közgazdaságtudomány, statisztika	5,5
7. Valláskritika	3
	<hr/>
	100 %

A csucstra tulajdonképpen egy rendkívül heterogén csoport került, így nem lehet szétválasztani az ebbe tartozó különféle tudományok iránti érdeklődést. Általános a történelem nagy népszerűsége is. A politika, filozófia és a marxizmus klasszikusai együttes százalékos aránya megfelelő lenne, ha ezt nem rontaná le a sok gyenge színvonalu lektúr, amelyet a politikai könyvek közé sorolt a vitatható könyvtári szakozási gyakorlat. A közgazdaságtudomány népszerűsége nem volt kielégítő. A valláskritikai munkák minimális forgalma pedig lényegében a vallásos nézetek elleni propaganda és a könyvkiadás gyengességét is jelzi. Kevés a direkt ateista munka, többsége használhatatlan és alig keresik. A közönség legfeljebb a mitológiai tárgyú könyvek után érdeklődik. Itt jegyezzük meg, hogy 1964 óta alaposan megnőtt a felekezetek vallásos tematikájú könyveinek kiadása, s éppen a "népkönyvek", a hittan- és imakönyvek, valamint a kalendáriumok száma, de az értelmiséget érdeklő tudományos és szépirodalmi könyvek mennyisége is. Amíg 1964-67-ben az egyházak 154 kiadványt jelentettek meg 1 576 000 példányban, addig az állami kiadók 18 valláskritikai művet hoztak forgalomba 136 900 példányban.

A vizsgált forgalomból külön számítottuk azokat a műveket, amelyeket 30-nál több alkalommal kölcsönöztek (2. tábla). E kategóriába 65 könyv került. Ennek elemzése fényt derít a legáltalánosabb tendenciákra, bizonyos típusú igények megoszlására, sűrűsödési pontjaira. Felhozható ellenérvként, hogy a szakirodalom iránti differenciált igények a kisebb forgalmi adatot mutató művek tartományában jelentkeznek, mivel ezek természetesen eloszlanak a több ezer könyv között. Ez az érdeklődés az értékesebb, a tulajdonképpen tudományos kutatói szint, ezért nem lehet a legnépszerűbb könyvek nagy forgalmát alapul venni az általánosításhoz. A vizsgálatban éppen ezt a területet szándékoztunk bizonyos fokig elkülöníteni, hisz elsősorban nem a kutatói igényeket akartuk feltárni (ezek amugyis elsősorban a szakkönyvtárakban jelentkeznek), hanem, közművelődési könyvtárakról lévén szó, a lakosság, a művelődni kívánó olvasók érdeklődési irányát, tájékozódási, önművelődési tevékenységüknek általános helyzetét, színvonalát. Ezt pedig pontosan tükrözi a legnépszerűbb művek csoportja, a kölcsönzések rangsora.

A legnépszerűbb 65 könyvet 3340 esetben vitték el, ami megfelel a teljes forgalom negyedének. A magas arány elegendő ahhoz, hogy körvonalazhassuk az alapvető, általános tendenciákat. Ha szak szerint választjuk szét e forgalmat, rögtön kirívó jelenséget láthatunk.

történelem	24 mű	1146 kölcsönzés
jog	18	1163
politika	10	465
marxizmus klasszikusai	5	264
filozófia	3	102
pszichológia	2	66
egyéb	3	134
összesen:	<u>65 mű</u>	<u>3340 kölcsönzés</u>

A forgalomban a történelem és jogtudomány vezet, mind a művek számát, mind a kölcsönzések eredményét tekintve. Feltűnő, hogy a jogi művek száma kevesebb, mint a történelmi munkáké, mégis a jogiak forgalma magasabb. Pedagógiai tárgyú mű csak egy került be a legkeresettebb művek közé, ateista egyáltalán nem.

Ha az abszolút sorrendet tekintjük át, az első három helyen igen magas aránnyal állnak az alábbi könyvek:

Prodöhl: Hirhedt bündügyek	191 kölcsönzéssel
Pintér: Kémtörténetek	125 kölcsönzéssel
Szabó: Bündügyi panoptikum	123 kölcsönzéssel (2. tábla)

A negyedik helyen Magyarország története áll 98 kölcsönzéssel. Ha tovább tallózzunk a művek között, a jog, a politika vagy a történelem ágazatban egyaránt felváltva találhatóak a krimi típusú művek és a valódi szakirodalmi munkák. Az első 15 helyet értékelve feltűnő a nagyszámu lektúr. A 11 bündügyi és kémtörténet mellett csupán 4 szakkönyvet számolhatunk össze. A legnépszerűbb 65 mű kategóriájából 26 könyvet B-C lektúrnek minősíthetünk, igen magas kölcsönzési számmal, 1627 kötettel. Ez éppen akkora, mint a többi 39 szakmunka teljes forgalma. Az említett statisztikai arányok nem véletlenek, hanem mögöttük rejlenek azok a demográfiai, izlésbeli és kiadáspolitikai okok, egymásrahatások, amelyek törvényszerűségének megfogalmazása immár megkisérelhető feladat.

Számos nemzetközi és hazai igénytanulmány szerint az olvasás indítékai között a szórakozási igény szerepel az első helyen. Arra gyanakodhatnánk, hogy az olvasók alapvetően szórakozási hajlamukat elégítik ki az olyan társadalomtudományi irodalomba sorolt "jogi krimi", politikai krimi felfedezésével, mint Schwarz: A hóhérnak nincs arca, Mader: Lesben a bérgyilkosok stb.

De talán más jelenségről is van szó. A nyugatnémet lapkiadók szerint az újságolvasók 86 %-a a legszivesebben a balesetekről, büntettekről és a különös emberi sorsokról olvas. A hazai képes magazinokban is népszerűek és egyre terjednek a "Munkában a bündügyi riporter" és "Nyomoz a Mág-csoport" című bündügyi rovatok, a tv-ben rendkívül népszerű az ily témájú "Kék fény". Az Angyal- és a Maigret felügyelő sorozat, akár a lengyel Kockázat (Kloss kapitány) kirobbanó sikere is ezt jelzi. A bündügyi, az izgalmas politikai, illetve kémtörténetek, a borzongató témák iránti igen elemi igényt krimináleffektusnak nevezhetjük, amelynek lélektani (feszültségteremtés, -feloldás), izlésbeli, életkori stb. okai lehetnek. Részben magyarázható a kiadáspolitikával is, pl. a "klasszikus ponyva" kiadási vákuuma után (1948-1957) jórészt e műfajban találta meg a közönség az utánpótlást. Természetesen ez a jelenség további vizsgálatot igényel, mint ahogy az is, hogy az ilyen formában közölt politikai-ideológiai tartalom hatása, érvényesülése törekvéseinknek megfelelő-e? Mennyire célszerű, illetve szükségyszerű e műfaj terjedésének? Vajon nem a túl könnyen befogadható, a kommersz újságírásra jellemző közlésmód, a ponyvaszerű elemek érvényesülnek a politikum rovására? Jellemző, hogy Ráth-Végh István igényes kriminalisztikai műve, a Fekete krónika a rangsorban csak a 24. helyen szerepel, 13 gyenge alkotás előzi meg.

Fejttegetéseinkből kitűnik a C kategória túlzott keresettsége. Ennek akár szakozási, akár statisztikai megkülönböztetése mindenképpen szükséges, különben a társadalomtudományi irodalom forgalmának valóságos mértékét nem állapíthatjuk meg.

AZ OLVASÓI RÉTEGEK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Az olvasásszociológiai kutatások az olvasók érdeklődésének irányultsága, intenzitása és a demográfiai ismérvek között egy alapvető összefüggést bizonyítottak be kétségtelenül. Az olvasás intenzitását és minőségét döntően az iskolai végzettség határozza meg. Ez a tétel igaz, de a többi demográfiai jellemzők is erős hatást gyakorolnak az olvasás indítékaiként. Milyen, milyen mértékben mutatkozik ez a hatás, hogyan ötvöződik egyéb tényezőkkel? A műszaki, mezőgazdasági irodalom keresettségét inkább a foglalkozási helyzet határozza meg, ez többnyire magában foglalja az iskolázottsági szintet is (mérnök, technikus stb.). A társadalomtudományi művek iránti érdeklődés viszont nincs ennyire foglalkozáshoz kötve, mert bármely foglalkozású olvasószámára elengedhetetlenül szükséges a szilárd politikai attitűd, a társadalom problémáinak ismerete, tanulmányozása. Vizsgálataink alapján úgy ítéljük meg, hogy az iskolai végzettség mellett még egy fontos tényező játszik szerepet a társadalomtudományi irodalom forgalmában, a nemi hovatartozás.

Kiderült, hogy e témakörből a nők kevesebbet olvasnak, de viszonylag több kötelező olvasmányt. A férfiak háromszor több háborus és bűnügyi könyvet vesznek kézbe. Az ifjúság érdeklődése rendkívül erőteljesen fordul e tematika felé. A 14-26 éves férfiak 30 legkedveltebb olvasmánya között 20 lektűr található és a rangsorban a 17. helyig jóformán csak bűnügyi és háborus könyvek sorakoznak, majd csak ezután következik a szakirodalom. Ugyanezen kora nőknél azonban a 30 legolvasottabb mű között 22 szakkönyv és csak 8 lektűr található, közöttük alig van krimi. (3. tábla.) Ebből leszűrhető és a többi, nem közölt táblázat is szignifikánsan bizonyítja, hogy a társadalomtudományi irodalom olvasásában az iskolai végzettség mellett a nemi hovatartozás is igen jellemző tényező. Hogy a női olvasók a háborus és bűnügyi tárgyú könyvektől szemérmesen tartózkodnak, az nyilván alkati és pszichológiai tényezők függvénye. A társadalomban elfoglalt helyük, gyengédebb lelkiviláguk és kedvezőtlen időmérlegük miatt kevesebb társadalomtudományi könyvet kölcsönöznek, de erősebben szelektálnak.

A tanulók csoportjában az a meglepő, hogy a 40 legolvasottabb mű közül alig 13 sorolható a tudományos és szakirodalomba, a könyvek jórésze lektűr, ami szinte művenként megegyezik a munkásolvasók által kedvelt könyvekkel. A munkásolvasók csak 6 A-kategóriájú könyvet forgattak, túlságosan erőteljes a krimi típusu könyvek befolyása.

A férfiak a politikai szakok, a közgazdaságtudomány és a történelem iránt még egyszer olyan érdeklődést tanusítanak, mint a nők. Az egyes korosztályoknál az érdeklődés intenzitásában feltűnő tendencia, hogy a történelmi és politikai olvasmányokat mindegyik korosztály erősen igényli, ez a témakör a 60 éven felüliek kölcsönzésében is kiemelkedő helyet foglal el. A munkáskategóriában a történelem és a politika keresettsége a legnagyobb arányu. (1. tábla.) (A jogi könyvek forgalmát az értékelésnél nem vettük figyelembe, a csoport túlságosan heterogén volta miatt.)

Végül megjegyezzük, hogy a teljes kép kialakításához a társadalomtudományok általunk ezuttal nem vizsgált nagy tartományának, a nyelv-, irodalom- és művészeti tudományoknak forgalmi elemzése, valamint a községek és a parasztság helyzetének feltárása is szükséges. A társadalomtudományi irodalom népszerűsítése során a könyvtári közvetítési rendszer új szempontu értékelése ugyancsak időszerű volna. Ugyanis a könyvtári szolgáltatásokra az ismételt szelekciós rendszer jellemző, elemezni kell ennek működését. Amíg a könyv a könyvtárba kerül, háromszoros rostáláson esik át: a könyvkiadás, az UJ KÖNYVEK ajánlásai és a szerzeményező tevékenység szelekcióján. E három fázisban a legnagyobb hibaszázalék a szerzeményezésben adódhat. Talán nem is annyira a művek kijelölése, mint inkább a példányszám megállapítása során. A szelekció másik lényeges szakaszát az olvasószolgálati munka jelenti. Itt az újra és újra való kölcsönzéskor sok hiba keletkezhet. A nagy forgalom az alaposan megterhelt kölcsönző könyvtárosokat rutinmunkára kényszerítheti, ezért elég gyakori eset, hogy az amúgy is népszerű könyveket szinte differenciálás nélkül kölcsönzik, illetve nem fordítanak kellő gondot az igényesebb alkotások intenzívebb ajánlására. Ily módon is kumulálódik a gyenge és közép szerű művek kölcsönzési aránya.

ÖSSZEGZÉS

Az ismertetett konklúziók érvényességét behatárolja, hogy a felmérés könyvtárcentrikus volt, elsősorban a forgalmi statisztika értékelésén alapult, nem vonta be vizsgálati körébe a szélesebb populációt, a lakosságot. A kulturális miliő szociológiai elemzését nem vállalta, erre az interjús, kérdőíves technikával való kombináció révén kellett volna módot találni. Igaz, hogy a statisztikai módszer egzaktabb eredményekhez vezethet, mint a kérdőíves felmérések, ahol a válaszolók presztizs-szempontjai szépihethetik a tényeket. Mivel e vizsgálat egy meghatározott időszak (1 hónap) olvasmányait rangsorolta, helyzetleírása tulajdonképpen statikus, egy kinagyított pillanatkép a könyvtárakból kiáramló könyvek folyamából. Azonban a kellően megválasztott pillanat, a jól elcsipett lendület fotója sok lényegi összefüggést tartalmaz, amelyből bátran következtethet a kutató.

A több mint 100 tábla - az összefoglalásban csak néhány könnyen áttekinthetőt tettünk közzé - alap, amelyen tovább épülhetnek a következő évek vizsgálatait, hisz az időtényező bekapcsolásával az olvasói igények és az izlés fejlődését, dinamizmusát is követni lehet.

A vizsgálat bizonyossága szerint a társadalmi szükségletek és az egyéni igények között nagy a feszültség. A beiratkozott olvasók közül havonta csak minden 9. kölcsönöz társadalomtudományi irodalmat, a nagyobb rész tehát passzív. Az ifjúság érdeklődési intenzitása megfelelőnek tűnik, a középgenerációtól (27-59 évesek) viszont mérsékelt.

A városi-járásos típusú könyvtárak szerepének, illetve hatókörének erősödése, valamint a fővárosi közművelődési könyvtárak tulfeszítettsége külön figyelmet érdemel. Tovább kell finomítani a különböző típusú könyvtárak tevékenységét, a társadalomtudományi irodalom forgalma érdekében.

A kölcsönzött társadalomtudományi irodalomban igen nagyok a minőségi különbségek, túl magas az általunk C kategóriába sorolt munkák olvasottsága. Ezzel az elemi erejű igénnyel mindenképpen számolniuk kell a könyvtárosoknak, az adminisztratív eszközök alkalmazása viszont (beszerzési titlalk) nem lehet célszerű. A könyvtári beszerzésben tekintettel kell lenni a szórakozási, kikapcsolódási és egyéb pszichológiai okokból adódó érdeklődésre is, de a tájékozódási, önművelődési igényekre is a megfelelő állományi arányok biztosítása érdekében. A legkedveltebb 65 könyv listája arra is figyelmeztet, hogy az érdeklődés az utóbbi 3-5 évben megjelent könyvek iránt a legaktívabb. Ez az állománykivonás szempontjából is komoly feladatokat róhat a könyvtárvezetésre. Az olvasószolgálatot alkalmassá kell tenni a dinamikus ideológiai, politikai felvilágosítás feladatának betöltésére. E teendők körvonalazása nem volt célja a tanulmánynak, a megfelelő intézkedések folyamatban vannak.

A KÖLCSÖNZŐTTI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÖTETEK SZÁMA ÉS MEGOSZLÁSA A VIZSGÁLT MŰCSOPORTOK,

VALAMINT A KÖLCSÖNZŐK NEME, FOGLALKOZÁSA, KORA, ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT

olvasó- csoportok	nem		foglalkozás		kor			iskolai végzettség		kölcs. kötet összesen				
	férfi	nő	munkás tanuló egyéb	14-18 19-26 27-59 60-	8 ált. 8 ált. közép- fő- alatt isk. isk. isk.	s z á m a								
mű- csoportok			k ö l c s ö n z ő t t	k ö t e t e k										
I. Marxizmus	499	470	66	383	520	165	366	417	21	17	252	442	258	969
II. Filozófia, pszichológia	829	692	189	601	731	330	626	523	42	30	545	612	334	1521
III. Vallás	205	189	73	162	159	107	124	122	41	25	167	145	57	394
IV. Politika, munkásmozg.	1394	666	518	646	896	511	458	843	248	174	998	591	297	2060
V. Közgazdaságtan, jog, pedagógia	489	246	79	248	408	143	222	343	27	12	209	324	190	735
VI. Szociológia, néprajz	2384	1628	923	1240	1849	927	1083	1642	360	261	1860	1182	709	4012
VII. Történelem	2263	1221	680	1208	1596	923	788	1264	509	267	1663	1056	498	3484
kölcsönzött kötetek száma összesen	8063	5112	2528	4488	6159	3106	3667	5154	1248	786	5694	4352	2343	13175

A LEGOLVASOTTABB TÁRSADALOMTUDOMÁNYI MŰVEK

sor- szám	raktári szám	szerző	cím	kölcs. száma
1.	340	Prodöhl	Hirhedt bűnügyek	191
2.	327	Pintér	Kémtörténetek a XX. századból	125
3.	340	Szabó	Bűnügyi panoptikum	123
4.	943.9		Magyarország története	98
5.	323	Fox	A Kennedy-gyilkosság...	77
6.	327	Sólyom	A titkosszolgálat jelenti	77
7.	340	Pintér	A század nevezetes bűnügyei	76
8.	340	Szekerés	Panamisták	72
9.	943	César	A Farkasodu alkonya	68
10.	943.9	Hollós	Kik voltak és mit akartak?	66
11.	340	Lane	Elsietett ítélet	63
12.	340	Sólyom	A zuglói nyilasper	63
13.	930	Ráth-Végh	Szerelem, házasság	62
14.	3K1	Marx - Engels	Válogatott művek	61
15.	340	Holland	Nagy pillanatok a nyomozásban	61
16.	340	Poltorak	Nürnbergi epilógus	61
17.	331		A magyar forradalmi munkásmozg.	58
18.	340	Frank	Szélhámosok, kalandorok	58
19.	940	Karsai	A berchtesgadeni sasfészekről...	57
20.	340	Gilbert	Nürnbergi napló	55
21.	940	Jakovlev	Pearl Harbor rejtélye	55
22.	327	Mader	Lesben a bérnyilkosok	53
23.	940	Ingersoll	Szigorúan titkos	52
24.	340	Ráth-Végh	Fekete krónika	51
25.	340	Nyiszli	Orvos voltam Auschwitzban	49
26.	943.9	Karsai	A budai Sándor palotában történt	49
27.	943.9	Karsai	A budai Vártól a Gyepűig	49
28.	340	Naumann	Az Auschwitz-per	48
29.	370	Bormann	Ifjuság és szerelem	48
30.	930	Ráth-Végh	A varázsvessző	48
31.	340	Herczeg	A XX. század bűnpere	47
32.	930	Stoll	A holttengeri barlangok...	46
33.	340	Schwarz	A hóhérnak nincs arca	45
34.	930	Ráth-Végh	Tarka históriák	45
35.	940	Battaglia	A második világháború	45
36.	390	Fejér	Tudni illik, hogy mi illik	44
37.	930	Ráth-Végh	Hatalom és pénz	44
38.	943	Mader	A sebhelyes gyilkos nyomában	44
39.	350	Delarue	A Gestapo története	42
40.	943.9	Sik	Egy diplomata feljegyzései	41
41.	100		Egyetemes filozófiatörténet	40
42.	3K1	Marx - Engels	Kommunista Kiáltvány	40
43.	940	Major	Lángoló világ	40
44.	323	Russel	A horogkereszt rémtettei	39
45.	934.9	Pintér	14 nap	39
46.	340	Halasz	Dreyfus kapitány	38
47.	930	Ráth-Végh	Az emberi butaság	38
48.	930	Zamarovskij	A világ hét csodája	38
49.	330		A szocializmus politikai...	37
50.	3KP		Az MSZMP 9. kongresszusa	36
51.	150	Kardos	Általános pszichológia	34
52.	150	Rubinstein	Általános pszichológia	34
53.	150	Platonov	Szórakoztató pszichológia	32
54.	323	Merle	Moncada	32
55.	327	Bols	A szálak Washingtonba vezetnek	32
56.	3K2	Lenin	Válogatott művei	32
57.	340	Hegedüs	A tisztaeszleári vérvád	32
58.	100		Filozófiai kislexikon	31
59.	140		A marxista filozófia alapjai	31
60.	943.9	Molnár	Ellenforradalom Magyarországon	31
61.	947	Földes	A Nagy Október	31
62.	320		Akcióban az SS	30
63.	340	Pintér	Hóhérok nyilatkoznak	30
64.	940	Bacsó	Ami a kulisszák mögött történt	30
65.	940	Nyekrics	Egy történet	30

A SZAKIRODALOM ÉS AZ ISMERETTERJESZTŐ IRODALOM KÖLCSÖNZÉSÉNEK MEGOSZLÁSA

A FÉRFIAK ÉS A NŐK KÖZÖTT, A 14-26 ÉVES KORCSOPORTBAN

f é r f i a k

n ő k

scr- szám	rakt. szám	szerző, cím	kölcs. száma	rakt. szám	szerző, cím	kölcs. száma
1.	340	Prodöhl: Hirhedt bűnügyek	71	3K1	Marx - Engels: Válogatott művek	30
2.	340	Szabó: Bűnügyi panoptikum	58	340	Prodöhl: Hirhedt bűnügyek	23
3.	327	Pintér: Kémtörténetek a ...	52	390	Fejér: Tudni illik, hogy mi illik	22
4.	943.9	Magyarország története	38	943.9	Magyarország története	22
5.	327	Sólyom: A titkosszolgálat...	34	3K1	Marx - Engels: Kommunista Kiáltv.	20
6.	943	César: A Farkasodu alkonya	31	150	Rubinstein: Az általános pszich.	18
7.	323	Fox: A Kennedy-gyilkosság...	30	370	Bormann: Ifjuság és szerelem	17
8.	327	Mader: Lesben a bérgyilkosok	29	930	Ráth-Végh: Szerelem és házasság	17
9.	327	Pintér: A század nevezetes...	26	940	Karsai: A berchtesgadeni sasf.	15
10.	340	Holland: Nagy pillanatok...	25	3K2	Lenin: Válogatott művei	14
11.	943	Mader: A sebhelyes gyilkos...	24	340	Szabó: Bűnügyi panoptikum	13
12.	940	Jakovlev: Pearl Harbor	23	150	Kardos: Általános pszichológia	13
13.	340	Lane: Elsietett ítélet	22	100	Egyetemes filozófiatörténet	12
14.	340	Szekeres: Panamisták,...	22	323	Fox: A Kennedy-gyilkosság	12
15.	340	Frank: Szélhámosok, kalandorok	21	100	Filozófiai kislexikon	11
16.	340	Nyiszli: Orvos voltam Auschw.	21	370	Nagy: Didaktika	11
17.	930	Ráth-Végh: Szerelem, házasság	21	390	Burget: Hogyan viselkedjünk?	11
18.	370	Bormann: Ifjuság és szerelem	19	150	Platonov: Szórakoztató pszich.	10
19.	323	Russel: A horogkereszt rémtettei	18	150	Pszichológiai tanulmányok	10
20.	325	Máté: Amerikaiak Dél-Vietnámban	18	180	Szigeti: Bevezetés a marxista...	10
21.	340	Ráth-Végh: Fekete krónika	18	370	Neveléstudományok	10
22.	340	Schwarz: A hóhérnak nincs arca	18	943	Mader: A sebhelyes gyilkos...	10
23.	340	Sólyom: A zuglói nyilasper	18	150	Geréb: Pszichológiai atlasz	9
24.	940	Karsai: A berchtesgadeni sasf.	18	3K2	Lenin élete	9
25.	355	Komáromi: Hol vagytok, fiuk?	18	290	Trencsényi-Waldapfel: Mitológia	9
26.	3K1	Marx - Engels: Válogatott művek	17	327	Sólyom: A titkosszolgálat jelenti	9
27.	340	Herczeg: A XX. század bűnpere	17	390	Réczey: Etikett, társasélet...	9
28.	940	Ingersoll: Szigoruan titkos	17	930	Ráth-Végh: Az emberi butaság...	9
29.	940	Battaglia: A második világháború	17	943.9	Sik: Egy diplomata feljegyzései	9
30.	930	Zamarovskij: A világ 7 csodája	16	290	Boronkay: Római regék	8